

De almanak als bedrijfsarchief

Misschien heeft u er thuis ook wel een liggen, De vanouds vermaarde Erve C. Stichter's Enkhuizer Almanak, in 2006 al weer toe aan zijn 411e jaargang. Ook Tresoor bewaart van oudsher een rijke collectie almanakken. Dit artikel gaat in op een heel bijzondere selectie uit dat bezit, de almanakken van de Sneker zilver-smid Jan Rienstra (1745-1832).

|Martha Kist

Almanakken

Een almanak is volgens Van Dale een 'kalenderboekje, boekje met tijdrekenkundige en astronomische opgaven voor een jaar, vergezeld van andere praktische mededelingen en vaak letterkundig mengselwerk'. In de loop van de zestiende eeuw werden in verschillende Hollandse steden almanakken gedrukt. De eerste Friese almanak werd rond 1627 in Leeuwarden uitgegeven. In de periode tot 1700 waren er daarnaast veel locale almanakken in omloop; praktisch elke Friese stad en menig dorp van betekenis gaf een eigen almanak uit. Het kalendergedeelte van deze boekjes werd door Leeuwarder drukkers vervaardigd en was bijna altijd hetzelfde. Plaatselijke landmeters of schoolmeesters verzorgden de rest van de uitgave.

De almanakken van Jan Rienstra zijn zogenaamde schrijf- of kantoor-almanakken. Er zaten vanaf 1775 altijd blanco dagagenda's in, bedoeld voor aantekeningen. Daarnaast bevatten de almanakken uit Rienstra's tijd veel

informatie die we ook in de oudere almanakken tegenkomen. Allereerst uiteraard een kalender met daarop de belangrijkste heiligendagen, maanstanden en marktdagen door het hele land. Ook de getijden en eclipsen werden vermeld. Daarnaast dienden almanakken als een soort adresboek; van allerlei officiële instanties en besturen werden de ambtsdragers opgesomd zoals van Gedeputeerde Staten, de raadsheren en advocaten bij het Hof en de Raden ter Admiraliteit. Verder treffen we lijsten aan van de professoren aan de Franeker Academie, van alle predikanten in Fryslân en van alle steden en grietenijen en hun bestuurders. Ten slotte werd de dienstregeling van trekschuiten en van de veerdiensten vanuit Leeuwarden op Amsterdam en andere plaatsen en de vertrektijden van de postdiensten naar verschillende steden in Fryslân en daarbuiten vermeld.

Loopbaan

'De 10 Februari 1769 ben ik voor mij selfs begonnen te werken.'

Deze aantekening maakt Jan Rienstra op het schutblad van zijn almanak in het jaar 1769. Hij was misschien wel de belangrijkste zilversmid van zijn tijd in Sneek en bleef tot in de negentiende eeuw actief.

Jan werd op 8 mei 1745 te Sneek gedoopt als zoon van Eelkjen Ypesdr Braunius en Pyter Jans Rienstra, uurwerkmaker. Vader Pyter was geboren in Rien en noemde zich naar zijn plaats van herkomst 'Rienstra'. Zoon Jan gebruikte deze achternaam ook en bevestigde die bij de naamsaanneming van 1811 voor zijn kinderen en kleinkinderen. In 1771 werd hij meester zilversmid. In datzelfde jaar trouwde hij met een meisje uit Sneek, Imke Ysbrants Bouma of Buma. Samen kregen ze vijf kinderen, van wie de oudste, Petrus, zijn vader in het bedrijf zou opvolgen. Imke overleed al in 1784 op de leeftijd van 33 jaar. Bijna drie jaar later hertrouwde Jan Rienstra met de eveneens uit Sneek afkomstige Akke Jurjens Nijland. Dit huwelijk bleef kinderloos. Rienstra zou ook zijn

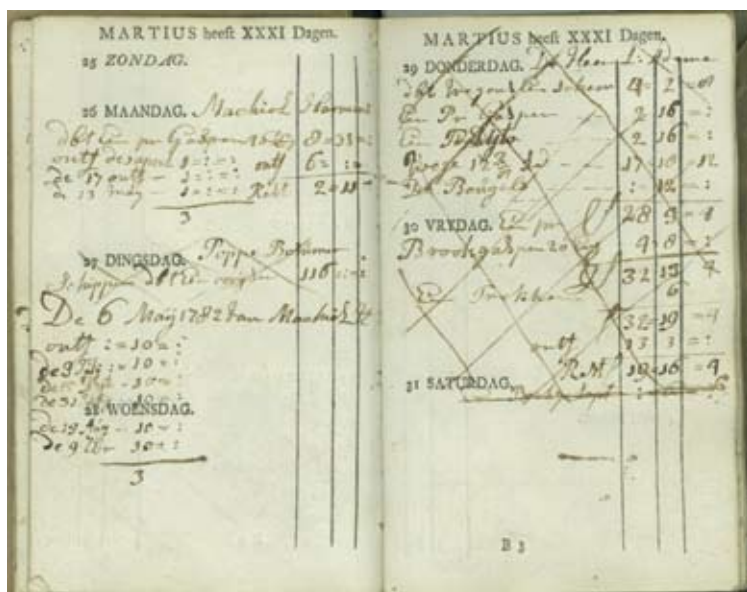
tweede vrouw overleven; zij stierf in 1803 op 60-jarige leeftijd. Jan Rienstra was een belangrijk man in Sneek. Hij bekleedde functies als die van burgersergeant en gemeenteraadslid (1816-1831). Op 19 februari 1832 overleed hij in zijn woonplaats op de hoge leeftijd van 86 jaar. Over de huizen waar hij woonde, is het een en ander bekend. Bij de invoering van het kadaster in 1832 bezat hij twee huizen, waarvan een gelegen was aan het Scharn (nu Grootzand). Dit lag vlakbij het monumentale pand Kleinzand 1 (op de hoek met de Gedempte Poortzijlen) waar Rienstra's oudste zoon Petrus, die in 1798 de meesterproef had afgelegd, vanaf circa 1810 werkzaam was. Zelf woonde hij aan het Schaapmarktpllein (in het meest rechtse huis van het pand waar nu modezaak 'The Sting' gevestigd is, voorheen V&D). Volgens de speciecohieren had het gezin Rienstra hier in 1781 zijn intrek genomen. Hij zou er tot zijn dood in 1832 blijven wonen. Wanneer Jan Rienstra met zijn werk als zilversmid is gestopt, is niet met zekerheid te zeggen. De serie almanakken waarin hij zijn bedrijfsadministratie heeft bijgehouden, loopt in elk geval door tot het jaar 1822. Rienstra was toen al 77 jaar.

Zilverwerk

Er zijn van Jan Rienstra behoorlijk veel werkstukken bewaard gebleven. Deels bevinden die zich in particulier bezit. Daarnaast bezit het Fries Museum een aantal voorwerpen, evenals de Ottema Kingma Stichting (twee lepels, online te bezichtigen op www.oks.nl). De grootste Rienstra-collectie wordt in de afdeling Sneker Oud-

heidkamer van het Fries Scheepvaartmuseum te Sneek bewaard en kan online (www.friesscheepvaartmuseum.nl) geraadpleegd worden. Hiertoe behoren verschillende soorten lepels (zoals saus- of stiplepels en geboortelepels), vorken, maar ook minder alledaagse dingen, zoals drie grote collectebekken, waarmee op het stadhuis van Sneek voor de armen werd gecollecteerd. Twee daarvan dateren van 1779; het oudste is al van 1769, het jaar waarin Rienstra als zelfstandig zilversmid begon te werken.

Andere topstukken in het Scheepvaartmuseum zijn twee zilveren kandelaars, in 1786 vervaardigd voor Eeffe Stevens Bleeker, echtgenote van de welgestelde Sneker koopman Teunis ten Cate. Hoeveel ze hebben gekost is onbekend, want Rienstra's almanak over dit jaar is niet bewaard gebleven. De kandelaars bestaan uit onversierde, aan elkaar gesoldeerde stukken glad zilver waarop gegoten versierselen zijn ge-

Almanak met aantekeningen van Rienstra

soldeerd. De pootjes bestaan uit bloemvormige ornamenten, gegoten in rococo of Lodewijk XV-stijl. De overige versieringen, medaillons, guirlandes, strikjes, linten en ramskoppen, zijn in de strakkere Lodewijk XVI-stijl uitgevoerd.

In 1807 maakte Jan Rienstra samen met zijn zoon Eelke een zilveren tasbeugel. Ook nu weer ontbreekt de almanak over dat jaar, evenals die van 1808. In dat jaar maakte Rienstra in opdracht van het stadsbestuur drie zilveren sleutels aan een zilveren schakelketting voor 50 guldens en twee stuivers. Het waren de sleutels van de stadspoorten van Sneek, die tijdens het bezoek van koning Lodewijk Napoleon aangeboden zouden worden. Het bezoek ging echter niet door en zo bleven de sleutels voor Sneek bewaard.

Rienstra is ook bekend als vervaardiger van liturgisch zilverwerk, zoals een avondmaalsstel bestaande uit twee bekers en een schaal voor de N.H. gemeente Beverwijk in Noord-Holland (gedateerd 1780,

kosten 275 caroli guldens) en een avondmaalsbeker voor de N.H. gemeente Oppenhuizen (gedateerd 1790).

Aantekeningen

De almanakken van Jan Rienstra geven een uniek beeld van het werk van deze zilversmid. Hij heeft een groot deel van zijn bedrijfsadministratie in de almanakken opgetekend. Vermeld worden de prijzen waarvoor hij materialen, lood en zilver inkocht. Verder vermeldt hij wat hij maakte, voor welke prijs en naam van de opdrachtgever of koper. Jan Rienstra onderhield uitgebreide handelscontacten. Hij verkocht niet alleen aan particulieren in praktisch heel Fryslân, maar ook aan collega-zilversmeden, met name in de Zuidwesthoek. De almanakken vormen een unieke bron voor de onderzoekers naar Fries zilver uit de late gildeperiode en de productie daarvan. Rienstra vermeldt gegevens die bij gebrek aan andere bronnen uniek in hun soort zijn.

Ook op ander gebied vormen de boekjes een interessante bron. Rienstra beschreef niet veel dingen uit zijn dagelijks leven, maar af en toe vinden we een enkele aantekening. In de eerste plaats betreft het gegevens over zijn eigen familie, geboorten en overlijdens. Maar ook een diefstal, de rekening en plattegrond van de verbouwing van zijn huis zijn waardevolle gegevens. Uit de almanak van 1785 kunnen we opmaken dat Rienstra aan de zijde van de patriotten stond. Hij geeft een uitgebreid overzicht van de hoge kosten die het onderhoud van de stadhoudelijke familie voor Fryslân met zich meebracht.

Schets voor kandelaar in almanak van Rienstra

Leeuwarder uitgaven

Rienstra kocht almanakken van Leeuwarder uitgevers, die alleen voor Leeuwarden een overzicht van ambtsdragers en veerdiensten gaven. Omdat hij informatie over zijn woonplaats Sneek wilde hebben, liet hij achter in de almanak een katern inbinden met de namen van de Sneker bestuurders, het rooster van de stadswacht en andere informatie over de stad.

Rienstra begon zijn bedrijfsadministratie in 1769 in de *Friesch comptoir almanach*, gedrukt door Wigerus Wigeri te Leeuwarden. Het is een almanak zonder dagagenda. De kalender voorin is in tweekleurendruk uitgevoerd. Ook in de jaren 1770, 1773 en 1774 heeft Rienstra zijn gegevens in een *Friesch comptoir almanach* bijgehouden.

Met ingang van 1775 kocht Rienstra een andere almanak uit de drukkerij van Wigeri, het *Friesch koopmans comptoir- en schryf-almanach na den nieuwen styl*. Ook in de jaren 1776, 1780 tot en met 1782 en 1784 kocht hij jaarlijks deze almanak. Deze almanak had een blanco dagagenda bedoeld voor aantekeningen. In het daarop volgende jaar 1785 stapte Rienstra over op de *Friesch comptoir (en gedenk-)almanach* van de Leeuwarder drukker Johannes Seydel. Ook over de jaren 1787, 1788, 1790 hield hij zijn gegevens bij in deze almanak.

De komst van de Fransen naar ons land in 1795 had grote invloed op politiek, bestuur, maatschappij en wetgeving; het was de tijd van de Bataafse Republiek. In de almanaktitels zien we deze omwenteling weerspiegeld: Rienstra kocht in de jaren 1797, 1803, 1804 en 1805 een *Bataafsch comptoir almanach* of

Kandelaars vervaardigd voor Eefje Stevens Bleeker uit het Fries Scheepvaartmuseum

tydwyzer, gedrukt door Seydel. In deze zakboekjes was standaard opgenomen de indeling van de 'troups behorende tot de nationale armée' en de 'coloniale armée'. Achter ingebonden vinden we twee keer een katern over Sneek.

Dan volgt er een hiaat. In 1813, ten tijde van het Koninkrijk Holland, kocht Jan Rienstra een *Vriesch departementaal kantoor almanak, of tydwyzer*, gedrukt door D. van der Sluis te Leeuwarden. Tot de standaardinformatie in deze almanak behoort een overzicht van de belastingen in het Franse Keizerrijk, die op 1 januari 1811 in het voormalige Holland waren ingevoerd. Ten slotte zijn er nog twee almanakken van na de Franse periode uit het bezit van Rienstra bewaard gebleven. Die van 1819 draagt de titel *Vriesch kantoor almanak, of tydwyzer* en is gedrukt door de weduwe C.L. van Altena te Leeuwarden. De laatste almanak uit 1822 ten slotte draagt de bekende titel Provinciaal almanak van Vriesland, gedrukt door de weduwe Altena en eveneens voorzien van een apart katern betreffende Sneek.

Schetsen

De almanakken zijn gebonden in eenvoudige perkamenten bandjes. Soms is daarvoor groen geveerd perkament gebruikt waaraan een bindlint is bevestigd. Het merendeel van de banden is gestempeld met het mees-terteken van Rienstra, I R, op de voorkant van de band. Rienstra heeft de meeste van zijn aantekeningen in inkt gemaakt in een vrij klein handschrift, soms ook weer doorgeshaald, waardoor ze tamelijk moeilijk leesbaar zijn. Ook komen potloodaantekening-

gen voor.

In een paar almanakken vinden we kleine tekeningen, ontwerpschetsen voor theebussen, familiewapens en spiegelmonogrammen. Deze schetsen werden gemaakt op een apart katern achterin de almanakjes. De bladen waren bestreken met kaolien of chinaklei, een uiterst fijne zuiver witte porceleinaarde. Vervolgens konden de tekeningen met potlood of zilverstift aangebracht worden.

Collectie

Tresoar heeft met deze almanakjes een unieke collectie in bezit. Dankzij de fusie tussen het Ryksargyf, de Provinciale Bibliotheek en het FLMD hebben wij de omvang van Rienstra's bedrijfsarchief kunnen vaststellen en alle almanakjes in één beschrijving kunnen onderbrengen. Het grootste deel van de almanakjes was destijds in de collectie van het Ryksargyf aanwezig. Onlangs hebben wij nog een aanzienlijk aantal almanakken kunnen identificeren. Via ontdubbeling van de collectie van het Fries Genootschap en de bibliotheek van het Fries Museum zijn deze almanakken een aantal jaren geleden onderdeel van de collectie van de Provinsjale Biblioteek geworden.

Het betreft negentiende-eeuwse almanakken uit de collectie van de steenrijke Bremer verzamelaar Ludwig Roselius die tussen de beide wereldoorlogen een geweldige kunstverzameling opbouwde. Een collectie juweeltjes in zakformaat om trots op te zijn!

Dit is het eerste artikel in een tweeluik over almanakken van Friese zilversmeden in de collectie van Tresoar. In het volgende artikel staat de Leeuwarder zilversmid Hermanus Smeding (1755-1844) centraal.

Literatuurverwijzingen

Voor de genealogie van de familie Rienstra zie de website van Jan Rienstra, <http://home.hccnet.nl/j.rienstra/> onder de knop Genealogie Rienstra.

Peter Schoen, 'De archiefschat van Peter Schoen', *Archievenblad* (april 2005) 3.

Sytse ten Hoeve, 'Zilveren kandelaars, fraaie museumaanwinsten', *Sneeker Nieuwsblad* 26 nov. 1992.

Jeroen Salman, *Een handdruk van de tijd. De almanak en het dagelijks leven in de Nederlanden 1500-1700* (Zwolle: Waanders, 1997).

